

МЕЖДУНАРОДНИ ПРИНЦИПИ НА КАТАЛОГИЗАЦИЯТА
Проект, приет от
Първата конференция на експерти за международни правила за каталогизация,
организирана от ИФЛА, Франкфурт, Германия, 2003

Въведение

Принципите на каталогизацията, широко известни под името “Парижки принципи” бяха приети от Международната конференция за принципи на каталогизацията през 1961 г. Целта те да служат за основа на международната стандартизация на каталогизацията несъмнено беше постигната. Повечето от създадените след това правила за каталогизация по целия свят изцяло или до голяма степен се ръководеха от тях.

Повече от четиридесет години по-късно, общи международни принципи на каталогизация са още по необходими, тъй като каталогизатори и потребители навсякъде ползват общественодостъпни каталози в режим онлайн (ОРАС). Днес, в началото на 21 век, ИФЛА полага усилия да адаптира Парижките принципи към цели, характерни за библиотечните каталози в режим онлайн и други информационни нужди. Измежду тези цели на първо място е стремежът към улесняване на ползвателите на каталога.

Новите принципи заместват Парижките принципи и разширяват техния обхват от текстови произведения към всички видове материали и от избор и форма на редна дума към всички аспекти на библиографските и контролните записи, които се използват в библиотечните каталози.

Проектът за принципи, изложен по-долу обхваща:

1. Обхват
2. Същности, атрибути и връзки
3. Функции на каталога
4. Библиографско описание
5. Точки за достъп
6. Контролни записи
7. Основни положения, свързани с възможностите за търсене

Новите принципи са изградени върху значителните световни традиции в областта на каталогизацията¹ и върху концептуалните модели от документите на ИФЛА *Функционални изисквания към библиографските записи (FRBR)* и *Функционални изисквания и номериране на контролните записи (FRANAR)*, които разширяват обхвата на Парижките принципи върху каталогизацията по съдържание.

Тези принципи са възможност да се увеличи споделянето на библиографски и контролни данни в международен план и да се подпомогнат усилията на създателите на международни правила за каталогизация.

¹ Cutter, Charles A.: Rules for a dictionary catalog. 4th ed., rewritten. Washington, D.C.: Government Printing office. 1904, Ranganathan, S.R.: Heading and canons. Madras [India]: S. Viswanathan, 1955, и Lubetzky, Seymour. Principles of Cataloging. Final Report. Phase I: Descriptive Cataloging. Los Angeles, Calif.: University of California, Institute of Library Research, 1969.

МЕЖДУНАРОДНИ ПРИНЦИПИ НА КАТАЛОГИЗАЦИЯТА

Окончателен проект от 19 декември 2003

1. Обхват

Изложените тук принципи са предназначени да подпомагат създаването на правила за каталогизация. Те се отнасят до библиографските и контролните записи и текущо поддържаните библиотечните каталози. Принципите могат да се прилагат и към библиографски указатели и бази данни, създавани от библиотечни, архивни, музейни и други общности.

Чрез тях се цели да се постигне унифициран подход към библиографското описание и разкриването на съдържанието на всички видове библиографски ресурси.

Основният принцип при съставянето на правила за каталогизация е удобството на ползвателите на каталога.

2. Същности, атрибути и връзки

2.1. Същности в библиографските записи

При създаването на библиографски записи трябва да се вземат предвид следните същности, характерни за интелектуална или художествена дейност:

Произведение
Форма на проявление
Форма на физическо представяне
Физическа единица²

2.1.1. Библиографските записи трябва най-често да отразяват формите на физическо представяне. Тези форми на физическо представяне могат да представляват сборник от произведения, отделно произведение или съставна част на произведение. Те могат да бъдат представени чрез една или повече физически единици.

По принцип за всеки физически формат (форма на физическо представяне) трябва да се създава отделен библиографски запис.

2.2 Същности при контролните записи

Контролните записи трябва да документират контролирани форми на имена и наименования на лица, фамилии, колективни органи³ и предмети. Същностите, които представляват предмети на произведения включват:

Произведение
Форма на проявление
Форма на физическо представяне

² Произведение, форма на проявление, форма на физическо представяне и физическа единица са същностите от Група 1, описани в модела FRBR/FRANAR.

³ Лицата, фамилиите и колективните са същностите от Група 2, описани в моделите FRBR/FRANAR .

Физическа единица
Лице
Фамилия
Колектив
Понятие
Предмет
Събитие
Място.⁴

2.3. Атрибути

За елементи от данни на библиографските и контролните записи трябва да се използват атрибутите, чрез които се идентифицира всяка същност.

2.4. Връзки

Чрез каталога трябва да се разкриват значимите от библиографска гледна точка връзки между същностите

3. Функции на каталога

Функциите на каталога трябва да дават възможност на ползвателя⁵:

3.1. да открива библиографски ресурси в библиотечен фонд (действителен или виртуален), като при търсенето използва техните атрибути или връзки:

3.1.1. да **намира** отделен ресурс

3.1.2. да **намира** групи от ресурси, състоящи се от:

- всички ресурси, принадлежащи към едно и също произведение;
- всички ресурси, принадлежащи към една и съща форма на проявление;
- всички ресурси, принадлежащи към една и съща форма на физическо представяне;
- всички произведения и форми на проявление на определено лице, фамилия или колектив;
- всички ресурси по определен предмет;
- всички ресурси, определени по други критерии (като напр.: език, страна на публикуване, година на публикуване, физическа форма и т.н.), които обикновено се използват за вторично ограничаване на резултата от търсенето.

Приема се, че поради икономически ограничения, в някои библиотечни каталози няма да се отразяват съставни части на произведения или отделни произведения в рамките на друго произведение.

⁴ Понятие, предмет, събитие и място са същности от Група 3, описани в моделите FRBR/FRANAR .
[Забележка: В бъдеще могат да бъдат определени и други същности като например посочението във FRANAR търговски марки, идентификатори и др. (след окончателното приемане на модела FRANAR ще се необходими от допълване)]

⁵ За текста на т.3.1-3.5 е използвана книгата: Svenonius, Elaine. The Intellectual Foundation of Information Organization. Cambridge, MA: MIT Press, 2000. ISBN 0-262-19433-3

3.2. да **идентифицира** библиографски ресурс или агент (т.е. да потвърждава, че описаната в записа същност отговаря на търсената или да разграничава две или повече същности с подобни характеристики);

3.3. да **подбира** библиографски ресурс, който отговаря на потребностите на ползвателя (т.е. да избира ресурс, който да отговаря на изискванията на ползвателя по отношение на съдържание, физическа форма и т.н. и да отхвърля ресурс, който не отговаря на тези изисквания);

3.4. да **разполага** или да **получава** достъп до описаната физическа единица (т.е. да предоставя информация, която ще даде възможност на ползвателя да получи физическата единица чрез покупка, заемане и т.н. или да я ползва по електронен път чрез отдалечен достъп он-лайн) или да **разполага** или да **получава** контролен или библиографски запис.

3.5. да **наavigира** в каталога (т.е. логическо подреждане на библиографската информация и предлагане на ясни пътища на придвижване, включително представяне на връзките между произведения, форми на проявление, форми на физическо представяне и физически единици).

4. Библиографско описание

4.1. Описателната част от библиографския запис трябва да се съобразява с международно приет стандарт⁶

4.2. Описанията могат да бъдат на няколко нива на пълнота в зависимост от целта на каталога или библиографския файл.

5. Точки за достъп

5.1. Общи положения

Точките за достъп при търсене на библиографски и контролни записи се формулират при спазване на общите принципи (Виж 1. Обхват). Те могат да бъдат контролирани или неконтролирани.

Към неконтролираните точки за достъп могат да се причислят основното заглавие така както е посочено във формата на физическо представяне или ключови думи, добавени към библиографския запис или съдържащи се в него.

Контролираните точки за достъп осигуряват необходимата последователност при установяването на групи от ресурси и се нормализират, като се използва стандарт. Тези нормализирани форми (наричани още “възприети редни думи”) се вписват в контролни записи заедно с вариантите форми, от които се прави препратка.

⁶ За библиотечната общност това е *International Standard Bibliographic Descriptions*.

5.1.1. Избор на точки за достъп

5.1.1.1. Точките за достъп към **библиографския запис** включват заглавията на произведенията и формите на проявление (контролирани), заглавията на формите на физическо представяне (обикновено неконтролирани) и контролираните форми на имената на създателите на произведения.

При колективни автори този принцип се отнася само за произведения, чието естество налага изразяване на обща мисъл или дейност на колектив, независимо дали са подписани от отделно лице в качеството му на длъжностно лице или служител на колективния орган или за случаи, при които от думите от заглавието и същността на произведението може недвусмислено да се заключи, че за съдържанието на произведението носи отговорност колективен орган.

Допълнителни точки за достъп към библиографските записи се предвиждат за контролираните форми на имена на други лица, фамилии, колективни органи и предмети, които са преценени като значими за търсенето, идентифицирането и отбирането (селектирането) на описвания библиографски ресурс.

5.1.1.2. Точките за достъп към **контролния запис** включват утвърдената форма на името (наименованието) на същността и вариантите и форми. Може да се осигури допълнителен достъп чрез сродни имена (наименования).

5.1.2. Възприета редна дума

Възприетата редна дума за същността трябва да бъде името (наименованието), което трайно я идентифицира като се среща най-често във формите на физическо представяне или е добре познато на ползвателите на каталога (напр.: “общоприето наименование”).

Когато е необходимо, се добавят допълнителни характеристики за идентификация, които да отличават същността от други същности със същото име (наименование).

5.1.3. Език

Когато имената (наименованията) се срещат на няколко езика, изборът на редна дума трябва да се основава на информацията във формата на физическо представяне на оригиналния език или азбука. Когато обаче оригиналният език или азбука не се използва в каталога, може да се предпочете редна дума от форми на физическо представяне или други източници на езика или азбуката, които са подходящи за ползвателите на каталога.

Винаги, когато това е възможно, трябва да се предоставя достъп на оригиналния език или азбука чрез утвърдената редна дума или препратка. Когато се налага транслитерация, трябва да се спазва международен стандарт за преобразуване на азбуките.

5.2. Форми на имената на лица

- 5.2.1.** Когато името на лицето се състои от няколко думи, изборът на първия елемент на редната дума трябва да се определя от правилата, приети в страната, на която лицето е гражданин или
- 5.2.2.** Когато не е възможно да се определи гражданството на лицето, от правилата, приети в страната, в която лицето живее постоянно или
- 5.2.3.** Когато не е възможно да се определи къде живее постоянно лицето, изборът на първия елемент от редната дума трябва да се ръководи от практическата употреба на езика, който лицето използва най-често, установена във форми на физическо представяне или общи справочници.

5.3. Форми на имената на фамилии

- 5.3.1.** Когато името на фамилия се състои от няколко думи, изборът на първия елемент от редната дума трябва да се определя от правилата, приети в страната, която най-често се свързва с тази фамилия или
- 5.3.2.** Когато не е възможно да се определи коя страна най-често се свързва с тази фамилия, изборът на първия елемент на редната дума трябва да се съобразява с практическата употреба на езика, който фамилията използва, установена във форми на физическо представяне или общи справочници.

5.4. Форми на наименованията на колективни органи

- 5.4.1.** Като установена редна дума за държави трябва да се използва получената гражданственост форма на наименованието на съответната територия на езика и азбуката, които са най-подходящи за нуждите на ползвателите на каталога.
- 5.3.2.** Когато през последователни периоди колективният орган е използвал различни наименования, които не могат да бъдат разглеждани като варианти на едно и също име, всяка значима промяна на името трябва да се приема като нова същност и съответните контролни записи за всяка от същностите да се свързват с препратка “виж и” (по-рано/по-късно).

5.5. Форми на унифицирани заглавия

Унифицираното заглавие може да се състои от самостоятелно заглавие, от съчетание между име и заглавие или от заглавие, допълнено с идентифициращи елементи като наименование на колективен орган, място, език, година и т.н.

- 5.5.1.** За унифицирано заглавие трябва да се използва оригиналното заглавие или заглавието, което се среща най-често във формите на физическо представяне на произведението. При определени обстоятелства, като основа за установената редна дума може да бъде предпочетено не оригиналното заглавие, а заглавието, което се използва най-често на езика и азбуката на каталога.

6. Контролни записи

- 6.1. Контролните записи трябва да се съставят, за да се контролират установените форми на имената и препратките, използвани като точки за достъп за същности като лица, фамилии, колективни органи, произведения, форми на проявление, форми на физическо представяне, физически единици, понятия, предмети, събития и места.
- 6.2. Когато едно лице, фамилия или колективен орган използва различни имена или различни форми на името си, за всяка отделна идентичност трябва да се избира отделна утвърдена форма на редната дума. Когато за едно произведение съществуват различни заглавия, едно от тях трябва да се избере за унифицирано заглавие.

7. Основни положения, свързани с възможностите за търсене

7.1. Търсене и извличане на информация

Точките за достъп са елементите на библиографския запис, чрез които се осигурява:

- 1) надеждно търсене и извличане на библиографски и контролни записи и на свързаните с тях библиографски ресурси и
- 2) ограничаване на резултатите от търсенето.

7.1.1. Начини на търсене

Имена, заглавия и предмети в определен библиотечен каталог или библиографски файл могат да се търсят и откриват по всеки възможен начин, например чрез пълните форми на имената, чрез ключови думи, чрез маскиране и т.н.

- 7.1.2. **Задължителни точки за достъп** са онези, които се основават на главните атрибути и връзки на всяка същност в библиографския или контролния запис.

7.1.2.1. Задължителните точки за достъп за **библиографските записи** са:

- Името на създателя или първото споменато име на създател, когато са посочени повече от един;
- Основното заглавие или изкуственото заглавие на формата на физическо представяне
- Годината(ите) на публикуване
- Унифицираното заглавие на произведението/формата на проявление
- Предметни рубрики, предметни термини
- Класификационни индекси
- Стандартни номера, идентификатори и ключови заглавия за описаната същност.

7.1.2.2. Задължителните точки за достъп за **контролните записи** са:

- Установеното име или заглавие на същността
- Вариантни форми на името или заглавието на същността.

7.1.3. Допълнителни точки за достъп

Когато се откриват голям брой библиографски записи, като допълнителни точки за достъп или средства за филтриране и ограничаване могат да служат атрибути от други области на библиографското описание или контролния запис. В библиографските записи някои от тези атрибути са:

- Имена на други създатели, освен първия
- Имена на изпълнители или лица, фамилии и колективни органи, изпълняващи функции, различни от тези на създателя
- Паралелни заглавия, заглавия на колонтитула и т.н.
- Унифицирано заглавие на серията
- Идентификатори на библиографския запис
- Език
- Страна на публикуването
- Физически носител.

В контролните записи някои такива атрибути са:

- Имена или заглавия на свързани същности
- Идентификатори на контролния запис